

teorie uznání. Skutečný Hrubcův myšlenkový univerzalizmus pak vynikne při úvahách o civilizaci, jež by se mohla týkat celého lidstva; lze uvažovat s Majidem Tehranianem o mnoha vzájemně se uznávajících kulturách v rámci jedné lidské civilizace. Lze takto respektovat pluralitu jednotlivých kultur a spět přitom k jedné osvětlené civilizaci. To by vyžadovalo podle Marka Hrubce otevřenost jednotlivých kultur, mezikulturní dialog a hledání transkulturní shody a vzájemného uznání, čehož lze dosahovat jedinečně při překonávání globální nespravedlnosti a s ní spjatého zneuznání mezi národy. Nová civilizace může takto vzejít pouze z živého mezikulturního a transkulturního uznání, kdy by se dosáhlo takové shody a harmonie, již by sdílela celá lidská civilizace.

Jiří Olšovský

Thomas Hylland Eriksen:
Etnicita a nacionalismus.
Antropologické perspektivy.
Sociologické nakladatelství
(SLON), Praha 2012, 352 s.

Kdo se seznámil s některou z předcházejících u nás vydaných knih T. H. Eriksena, může se opět těšit na jeho čtivý populárně naučný styl, doplněný množstvím empirických příkladů. Díky vydání překladu *Etnicity a nacionalismu* se tak do českého prostředí opět dostává práce, která může oslovit jak běžného čtenáře, tak odborníky a studenty z oblasti humanitních věd. První jmenované skupině může tato četba rozšířit povědomí o takových pojmech, jako je etnicita a nacionalismus, jež rezonují v aktuálním společenském diskursu – tyto termíny

jsou sice dnes v jazyku médií dost populární, nicméně veřejnost má podle všeho spíše jen vágní představu o jejich významu. Českého čtenáře tak může tato kniha přimět k úvahám o etnicitě z perspektiv jemu zatím neznámých. Současně s tím přitom může získat jisté ponětí také o vědecké disciplíně kulturní a sociální antropologie, o které je u nás obecné povědomí stále ještě značně mlhavé, takže velká část českého národa si spojuje cokoliv antropologického s „vědou o kostech“, jak to vystihl Marek Jakoubek v doslovu (s. 323). Ten také poukazuje na skutečnost, že i odborná a vědecká obec vnímá antropologii rozporuplně, a jak dále říká, překlad knihy může vést k tomu, že bude o knize diskutováno. Proto by Eriksenova práce mohla hlouběji proniknout i do příslušných akademických kruhů a rozpoutat debatu o možnostech a přístupech antropologie jako vědeckého oboru (a to nejen ve vztahu k problematice etnicity). Podle samotného Eriksena je totiž účelem knihy ukázat, jaké otázky si antropologie vůči etnicitě klade a jaké postupy používá. Ovšem na druhé straně rovněž upozorňuje na přístupy a perspektivy, kterých by se měl antropolog vyvarovat (za všechny jmenujme pozice beroucí za platný koncept „rasy“).

Knihla začíná třemi předmluvami (k dvěma předcházejícím a tomuto novému vydání), které doplňuje autorovo exkluzivní úvodní slovo k českému převodu díla. V rámci této předmluvové série T. H. Eriksen mimo jiné upozorňuje na posun a proměny v badatelských agendách, které odrážejí vývoj moderní společnosti od devadesátých let 20. století. V první a druhé kapitole autor posuzuje klíčové aspekty etnicity na interpersonální úrovni. Začíná základními definicemi, od nichž přechází

k procesům utváření etnických skupin a kategorizaci na základě distinkce „my a oni“. Zdůrazňuje, že charakteristickým rysem tohoto procesu je implikace podobnosti na straně jedné a odlišnosti na straně druhé. Dále se zabývá utvářením stereotypů, potlačováním a zdůrazňováním etnické identity nebo etnickým stigmatem a spřízněnými fenomény.

Třetí kapitola ukazuje, jak může antropologie odhalit účelovost etnických skupin, jejich reprodukci v čase, situace nebo případy, kdy je etnická identita situační volbou a kdy je vnějším imperativem, atd. V podstatě zde vystihuje organizační potenciál etnicity, založený na zájmech skupiny a soutěži o zdroje. Následující kapitola dokládá, na jakých ideologických základech jsou etnické identity utvářeny. Naráží také na odlišný přístup antropologů a historiků: historikové se zaměřují na užívání historických popisů jako nástrojů pro formování identit a pro politické účely; antropologové zase vycházejí z toho, že dějiny „nejsou produktem minulosti, ale odpovědí na požadavky současnosti“ (s. 124). Tím upozorňuje, že výklady etnické identity mohou vycházet z více perspektiv, a proto mohou být značně odlišné. Kromě toho se v této kapitole též dotýká ideje evropanství, respektive klade si otázku, proč chceme být raději „občané evropské země než evropská občane“ (s. 131) nebo proč jsme ochotní položit život za národ, nikoli však za město či třídu. Pátá kapitola se pak zaměřuje na utváření etnické identity v souvislosti s historickými a společenskými makroprocesy. Empirickými příklady (převážně z mimoevropského prostředí) ilustruje jak rozdíly, tak i podobnosti mezi různými typy koloniálních a postkoloniálních vztahů. Konstatuje, že etnicitu je třeba studovat jak z ekonomické, tak i kulturní

pozice, čímž se ovšem může projevit její historická a situační relativita.

I když je v titulu knihy uveden i termín nacionalismus, Eriksen mu v knize vymezuje menší prostor, než by se dalo očekávat – šestou kapitolu. V odborných pracích se nacionalismus často pokládá za variantu etnicity, neboť etnická ideologie je předpokladem vytvoření národa. Eriksen ale upozorňuje, že existují i nacionalismy „neetnické“, založené například na občanských právech. Podle něho je tedy přijatelnější předpoklad, že se jedná o dva samostatné koncepty, přičemž je spojuje jedna společná zásada pro konsolidaci národa nebo etnické skupiny, a to: „objevení, že máme kulturu“ nebo „vynalezení své kultury“ (s. 209). Toto pravidlo implikuje hledání a studium mýtů, respektive tedy znaků odlišných od většinové společnosti. Jejich distinkcí je pak odlišný vztah ke státu (národ požaduje vlastní stát). Dále autor zdůrazňuje, že antropologická perspektiva je pro porozumění nacionalismu zásadní. Díky komparativnímu přístupu a předmětu studia mohou totiž antropologové objasnit povahu nacionalismu, a to srovnáváním národních států se společnostmi typu *small scale*.

V sedmé kapitole se Eriksen věnuje modernizačnímu procesu, který na jedné straně omezuje rozsah kulturní rozmanitosti, ale na druhé straně posiluje uvědomování kulturní odlišnosti. Antropology upozorňuje na to, že výzkum menšin může být ideologicky či politicky podbarven, neboť badatelé se většinou zabývají konflikty ve vlastní společnosti. Mimoto by si měl antropolog uvědomovat, že neexistuje přímý vztah mezi kulturními odlišnostmi a etnicitou. Právě naopak – někdy může být totiž etnická diferenciací důsledkem kulturní hegemonizace. Antropologové by se tedy neměli ptát

„na kulturní odlišnosti, ale na sociální procesy“ (s. 220), jinak zdůrazňováním kulturních rozdílů přispívají k utváření a zakotvení narativních stereotypů a diferencujících ideologií. Osmá kapitola knihy se soustřeďuje na problémy kulturního a etnického pluralismu a multikulturalismu a jejich vztahu k liberálnímu individualismu. Zabývá se právy, která stát poskytuje menšinám, čímž na jedné straně prosazuje rovnost, ale na druhé straně také zdůrazňuje odlišnost těchto skupin. Napadá zde klasické gelnerovsko-andersonovské konceptualizace, protože nejsou slučitelné s rostoucí etnickou diverzitou. Rovněž podotýká, že očekávaná roztavitelnost kulturních odlišností v rámci globalizačního procesu dostane záhy nálepku fikce minulosti. Etnické skupiny se totiž nadále úspěšně vymezují pomocí transnacionálních sítí a globálních médií. Znovu zde naráží na etnicitu coby nástroj kategorizace společnosti, neboť „rigidní udržování hranic v rámci politiky identit nabízí smysluplné uspořádání světa a zároveň slibují přístup ke zdrojům“ (s. 261). V podstatě se tedy skupiny stávají odlišnými a současně podobnějšími, neboť všechny vycházejí z identického konceptu jedinečnosti. Díky komparativní metodologii a holistické perspektivě se znovu ukazuje antropologie coby dobrý nástroj analýzy této kontradikce.

V poslední kapitole, nazvané „O tom, co není etnické“, autor poukazuje na relativní platnost všech perspektiv etnicity. Etnicitu totiž nelze vždy spojovat s kulturou, neboť skupinová příslušnost může být založená i na jiných faktorech, jako například genderu. Svou knihu Eriksen uzavírá doporučením, že etnicita by měla být posuzována na základě toho, kam směřuje, a nikoliv odkud pramení. Proto je důležitá volba analytické

perspektivy, neboť „jestli antropolog etnicitu hledá, najde ji“ a měl by být natolik kritický, že když se z konceptu etnicity namísto „nástroje poznání ... stane svěrací kazajka“ (s. 279), opustí jej. Antropologie sice reflektuje a analyzuje vztah mezi kulturou, identitou a sociální kategorizací nebo vztah mezi strukturou a jednáním, zároveň se ale může stát i nástrojem konsolidace kulturních odlišností. Přínosem je, že Eriksen všechny uvedené teze a přístupy ilustruje na konkrétních empirických studiích (svých i kolegů), jejichž množství a vypovídací hodnota dokazují obdivuhodnou orientaci autora v dané problematice.

Doslov českého antropologa a vedoucího překladatelského týmu Marka Jakoubka výstižně poukazuje na doposud problematické postavení kulturní a sociální antropologie v českém vědeckém i laickém prostředí a shrnuje rozvoj a stav studia etnicity v České republice, a to s ohledem na silnou základnu studia nacionalismů, prezentovanou Ernestem Gellnerem nebo Miroslavem Hrochem. Myslím, že se jedná o dost významnou část knihy, která alespoň stručně vztahuje koncept etnicity a kulturní a sociální antropologie k českému prostředí. Pozitivní je rovněž to, že překladatelský tým tvořili přední antropologové a další odborníci, kteří se konceptem etnicity zabývají jak v teoretické, tak i v empirické rovině. Předem tak bylo v zásadě vyloučeno „překladatelské barbarství“ jako v případě jiné přeložené Eriksenovy knihy *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál* (Portál, Praha 2008; srov. recenzi O. Hejnala v *Antropowebzin* 2009/1: 59-62).

Eva Šerá